

2. Duden Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Herausgegeben von der Dudenredaktion. – 2., neu bearb. und aktualisierte Aufl. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverl., 2007. – 960 S.
3. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Neubearbeitung, hg. von Prof. Dr. D. Götz u.a. – Berlin ; München, 2008 – 1308 S.
4. Mannheimer IDS-Korpus [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs : <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2>.

Т.Р. Кияк (Київ)

ДИСКУРС ЯК ЧИННИК ПЕРЕКЛАДУ

Розглядається гіпотеза про присутність фактору дискурсу в процесі перекладу текстів різних жанрів. Категорія дискурсу впливає на переклад більшою чи меншою мірою, в залежності від об'єкту перекладу в діапазоні „поезія – художня проза – науково-технічні тексти з низьким рівнем абстрактності – з середнім ступенем абстрактності – з високим рівнем абстрактності”.

Ключові слова: *дискурс, переклад, текст, абстрактність, жанр, ступінь, аспект.*

Рассматривается гипотеза о присутствии фактора дискурса в процессе перевода текстов разных жанров. Категория дискурса влияет на перевод в большей или меньшей степени, в зависимости от объекта перевода в диапазоне «поэзия – художественная проза – научно-технические тексты с низким уровнем абстрактности – средним уровнем абстрактности – высоким уровнем абстрактности».

Ключевые слова: *дискурс, перевод, текст, абстрактность, жанр, степень, аспект*

This article deals with the hypothesis about the discourse factor preserve of in the process of translation of different text genres. The translation depending on the object of translation in the “poetry – narrative literature – scientific and technical texts with the low abstraction level – with the medium abstraction level- with the high abstraction level” aspect.

Key terms: discourse, translation, text, abstraction, genre, level, aspect.

В сучасному українському мовознавстві все гострішою стає дискусія про ставлення до використання здобутків суміжних наук. Все чіткіше простежується розуміння того, що нове і перспективне в науці перемістилося у своєрідні дифузні периферії, де реалізується симбіоз проблем, концепцій, досліджень, напрямків низки дисциплін. Тому слід погодитися з думкою про те, що „загальна тенденція, яку можна спостерігати в сучасній лінгвістиці, полягає в розробці комплексних міжгалузевих проблем, в розвитку „суміжних” галузей, де мовознавство працює пліч-о-пліч з іншими науками, такими як соціолінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика; це загальна тенденція у проникненні „за” мову, у розкритті суттєвих характеристик діяльності людини в цілому, в тому числі і мовленнєвої діяльності; одним словом, у вивченні не стільки мови, скільки людини, що говорить” [4, с. 3]

Перекладознавство як наука, що виникла на стикові низки мовознавчих дисциплін, повинне узгоджено сприймати та використовувати запозичені концепції, поняття, терміни. До подібних проблемних об'єктів можна віднести тлумачення категорії дискурсу. Побувають крайнощі: від повного його несприйняття аж до його фетишизації, лише в іншій термінології. Сьогодні „настав момент, коли виявляється можливість підійти до осмислення природи дискурсу інакше: відштовхуючись не від принципів пізнання, а від констатації та опису необхідностей, притаманних буттю дискурсу в самому собі” [7, с. 7]

В дискурсивній онтології особливу роль відіграють не час чи місце, а сама подія, її причини, суть та наслідки. Об'єктом аналізу стають таким чином не окремі речі, а слова як дії, що займають місце речей. Отже, мову тут слід розуміти як послідовність актів, дій, а дискурс як продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Соціально-психологічний простір конструюється окремими індивідами, які виконують у ньому певні психологічні, соціальні, культурні, міжособистісні ролі [3; 5].

Дискурс розуміємо як сферу функціонування людини, її середовище, зумовлене суспільними нормами, цінностями, традиціями. З таких міркувань до нього слід підходити диференційовано через різномасштабність, різнорівневість таких сфер. Отже, можна говорити про загальномов-

ний (чи загальнонаціональний) дискурс, дискурс окремого професійного колективу, дискурс сім'ї та, нарешті, дискурс особи (індивідуальний, до певної міри неповторний).

Це підтверджується також позицією Н.Д. Арутюнової, яка розглядає дискурс як „зв'язний текст у його сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими чинниками; текст, взятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у стосунках людей і механізмах, їхній свідомості (когнітивних процесах)” [1, с. 136–137]. Згадані тут чинники сприяють формуванню цілісності та зв'язності тексту, причому окремі дослідники виносять ці дві категорії навіть за межі компетенції лінгвістики.

Якщо розглядати текст як фактор мови, то дискурс – це текст сприйнятий, зрозумілий, зреалізований у мовленні, у соціальній практиці. Саме на соціальному компоненті дискурсу наполягає дослідниця Рут Водак [9, с. 17]. На цій основі сучасні мовознавці часто розрізняють теж чоловічий і жіночий дискурс, що лягло в основу гендерної лінгвістики. До того ж слід окремо виділяти, наприклад, жіночий дискурс як загальне явище, з одного боку, та дискурс окремо взятої жінки, з другого.

Іншими словами: найдоцільніше виступає тлумачна модель „дискурс = текст +контекст”. Останній включає в себе лінгвальні та екстралінгвальні параметри [8, с. 1]. А.М. Приходько розглядає дискурс як гранично широке поняття, яке охоплює мовну систему (а саме ту її специфічну частину, яка спрямована на обслуговування тієї чи іншої ділянки комунікації), мовлення як діяльність у сукупності всіх мовних і позамовних чинників і мовлення-текст [5, с. 36]. В свою чергу, до таких чинників відносять:

- 1) особистість комунікантів (у сукупності психологічних, ментальних, соціокультурних та інших ознак);
- 2) зорієнтованість мовця на певного адресата і рівень його ерудиції;
- 3) екстралінгвістична складова – соціокультурний контекст (тобто середовище, в якому відбувається спілкування [2, с. 97].

Подібно О.О. Селіванова твердить, що „завданням аналізу дискурсу стають дослідження соціальної, текстуальної та психологічної контекстуалізації дискурсу, його зразків і жанрів із певним набором змінних (соціальних норм, ролей, статусів, комунікантів, їхніх конвенцій, стратегій, показників інтерактивності й ефективності спілкування); вивчення закономірностей досягнення комунікантами комунікативної кооперації або чинників породження комунікативного конфлікту...” [6, с. 626].

Доповнюючи відому теорію „скопосу” Г. Фермеєра, зазначимо, що перлокуція первісно виступає як фактор тексту, ілюструючи реалізацію намірів автора тексту. Проте вона реалізується в процесі прослуховування чи читання тексту, отже, виступає вже як чинник дискурсу, завдяки якому автор намагається отримати бажаний ефект чи реакцію реципієнта, які репрезентується ілокуцією. Саме остання демонструє сприйняття/несприйняття, розуміння/нерозуміння тексту, що залежить від наведених вище передумов. Процес розуміння подібний на акцію декодування.

Текст незнайомою мовою залишається текстом, але без дискурсу. Навпаки, невербальне мислення (шахи, математика, музика) володіє дискурсом, хоча не може вважатися повноцінним текстом. Тексти з великою долею образності мають ширший дискурс (наприклад, поезія). Тексти вузькотехнічні мають вужчий дискурс, що залежить від їхньої вузькофаховості, структури речень, насиченістю однозначними термінологічними одиницями. Саме присутність об'ємного дискурсу не дає можливості (а, можливо, й ніколи не дасть) застосовувати автоматизований переклад текстів. Саме якісний переклад останніх залежить від вміння талановитого перекладача сприймати, знаходити і декодувати образну інформацію.

Рівень абстрактності науково-технічних текстів залежить насамперед від лексичної наповненості тексту. Тут слід враховувати присутність наступних пластів лексики:

- 1) терміни виключно даної галузі, які мають власну дефініцію;
- 2) міжгалузеві, загальнонаукові термінологічні одиниці (в т.ч. терміни суміжних наук – наприклад, поширені терміни філософії, політології, математики, філології і т.п.);
- 3) напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести і номенклатури, але останні не мають дефініцій;
- 4) професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, емоційно забарвлені.
- 5) загальноновживана лексика.

В мові торгівлі домінує побутова загальноживана лексика. Яскравим прикладом тут може слугувати реклама товарів, орієнтованих на зваблення покупця. Тут дискурс об'ємний, який складає специфічні труднощі для перекладача. Інше зіставлення. Непросто перекласти, наприклад, уривок із вірша Бориса Олійника:

„Ти весь у слові, як у сповиткові,
З колиски до калини при горбі;
І вже якщо ти помиливсь у слові,
Вважай, що помилився у собі.”

Уявімо собі ситуацію: такого вірша треба перекласти китайською мовою. Що означатиме для китайця символ „калина”? Запитання риторичне і не допоможе тут окремий коментар до лексичної одиниці. Транслітерація робить текст також незрозумілим. Залишається єдине: даний україномовний дискурс екстраполювати на відповідний китайський, де смуток та смерть символізує абрикос. Аналогічно можна українську лексему „черешня” перекласти японською як „сакура” та навпаки. Але чи матимемо ми право на такі довільності у фахових текстах з ботаніки, які можна віднести до текстів з високим рівнем абстрактності. Тут вимагається одноеквівалентна відповідність. Отже, дискурс стає вужчим, переклад буквальнішим, але, зрозуміло, не легшим, бо вимагає додаткових термінографічних зусиль та професійної компетенції.

Ще меншим буде дискурс у фахових текстах з домінуючою наявністю вузькогалузових термінів. Наведемо приклад фрагменту технічного тексту: „Der Starter ließ die Druckluft in die Zylinder des Motors einströmen“ - „Стартер нагнітає стиснуте повітря в циліндри двигуна”. Тут лише граматична конструкція доповнює текст незначним елементом дискурсу.

Про перекладацьку своєрідність дискурсу може свідчити факт дуалістичного формування галузевого тексту. Наприклад, фармацевтичні інструкції можуть пропонуватися як для вузького кола фахівців, так і для широкого загалу реципієнтів. У першому випадку дискурс буде значно меншим, оскільки тут значно більше подані вузькогалузові термінологічні одиниці.

В свою чергу, для перекладу поетичних творів слід залучати вже смислові категорії дискурсу, які неминуче заторкують проблеми суміжних з лінгвістикою наук. Тут мова йде не про стільки текст, як підтекст, відображений різними засобами. Виявлення останнього, який імплікований у тексті, пов'язане з глибоким аналізом з метою, як у нашому випадку, досягнути його дискурсу та передати в цільовій мові. Тому слід погодитися з думкою А.Л. Гришуліна: „Текст важливо відрізнити від твору як художнього цілого. Ці поняття співвідносні, але не тотожні. Текст – не твір, а лише запис його, письмове обрамлення твору, графічна, значною мірою умовна структура, яка подає цей твір і дозволяє читачеві цей твір сприймати. Текст, звісно, має бути адекватним до твору” [3:36].

Перекладач повинен відчувати дух епохи, в якій творив автор. Чудовим прикладом тут може слугувати спадок німецькомовних буковинських поетів початку ХХ століття. Всі вони просякнуті філософією життя, розчаруваннями від епохи, ностальгією за недавнім минулим. Перекладаючи вірші Розе Ауслендер, сучасний український митець Петро Рихло вдало вловлює її сентименти, наприклад, перекладаючи фразу „Verstehst du den Traum der Heimatlosen” як „Ти розумієш мрію того, хто втратив вітчизну”, передаючи розгубленість та фрустрований стан поетеси після розпаду австро-угорської монархії. Але, з іншого боку, перекладач не помітив запитально-стверджувальної інтонації цього вірша, де навіть порядок слів слугує ніби запитальним докором, намаганням пробудити аналогічний стан душі в читача. Очевидно, дискурс цього вірша передбачає присутність на початку кожної фрази питального українського „чи”.

Пасують тут також як приклад твори одного з найвидатніших поетів минулого століття чернівчанина Пауля Целана. Його поезію теж перекладав Петро Рихло і нещодавно запропонував люб'язно ще не опублікований його переклад одного із знакових віршів Пауля Целана “Die Niemandrose”. Спершу подаю початок оригіналу:

“Es ist alles anders, als du es dir denkst,
als ich es mir denke,
die Fahne weht noch,
die kleinen Geheimnisse sind noch bei sich.
sie werfen noch Schatten,
davon lebst du, leb ich, leben wir.“

Тут перекладач теж мусить передати глибокий смуток і жаль, болючі спостереження за вмиранням суспільства, яке було для нього уособленням зразкової толерантності етносів, певної, нехай сонливої збалансованості різних соціальних інститутів, конфесій, контактів, мов.

Ось як висловив на моє прохання своє бачення міжрядкової суті вірша сам перекладач: „Це один із найскладніших віршів Целана, який тематизує його ідентифікацію з Мандельштамом, пропущену через біографічну канву, спогади про матір, яка під час Першої світової війни знайшла сховок у Богемії, з численними інтертекстуальними відсиланнями (наприклад, до Шекспіра – його знаменитої географічної помилки „Зимова казка” - „Богемія біля моря”), єврейських ритуалів і традицій і т.п. [10]. Ось як П. Рихло переклав наведений вище початок вірша за виданням Paul Celan, Die Gedichte. – Frankfurt am Main; Suhrkamp, 2003, S. 162–163:

„все інакше, ніж думаєш ти, ніж думаю я,
прапор іще майорить,
ще існують малесенькі таємниці,
вони відкидають ще тіні, якими
ти живеш, я живу, ми живемо...” [rychlo@gmx.net]

Звісно, можна дискутувати стосовно деяких наведених вище думок, але стає очевидною проблема перекладності категорії дискурсу, яка вимагає окремого окреслення та дослідження у перекладознавстві. З іншого боку, сучасний розвиток лінгвістики вимагає певної конвенції та узгодженості у терміносистемі мовознавства, оскільки основоположні поняття трактуються науковцями занадто різношерстно, що лише шкодить науці, вносячи навіть певний термінологічний хаос. Настав час цілеспрямованих рухів назустріч, відвертих загальних дискусій та подальших дій у визначеному фарватері, інакше ризикуємо збудувати вузькогалузеву Вавилонську вежу та втратити взаєморозуміння між лінгвістами.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка: противоречивость и аномальность текста / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1990. – 278 с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Бацевич Ф. С. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 281 с.
3. Гришулин А. Л. Исследовательские аспекты текстологии / Гришулин А. Л. – М. : Наследие, 1998. – 413 с.
4. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / Леонтьев А. А. ; 3-е изд. – М. : URIS, 2005. – 216 с.
5. Приходько А. М. Концепт і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А. М. – Запоріжжя : „Прем'єр”, 2008. – 330 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми / Селіванова О. О. – Полтава : Довкілля, 2008. – 741 с.
7. Сидоров Е. В. Онтология дискурса / Сидоров Е. В. – М. : Книжный дом „Либроком”, 2009. – 232 с.
8. Cook Q. The Discourse of Advertising / Cook Q. – L. ; N.Y., 1992. – 250 p.
9. Wodak R. Disorders of Discourse / Wodak R. – London : Longman, 1996. – 200 p.
10. rychlo@gmx.net.

Л.С. Кінах (Луцьк)

ВАЛЕНТНІСТЬ І СПОЛУЧУВАНІСТЬ СУБСТАНТИВОВАНОГО ПРИКМЕТНИКА В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Розглядається семантико-синтаксична сполучуваність субстантивованого прикметника в сучасній німецькій мові.

Ключові слова: *предикатне слово, валентність, сполучуваність, актант, сирконстант, субстантивованій прикметник.*

Рассматривается семантико-синтаксическая сочетаемость субстантивированного прилагательного в современном немецком языке.

Ключевые слова: *предикатное слово, валентность, сочетаемость, актант, сирконстант, субстантивированное прилагательное.*